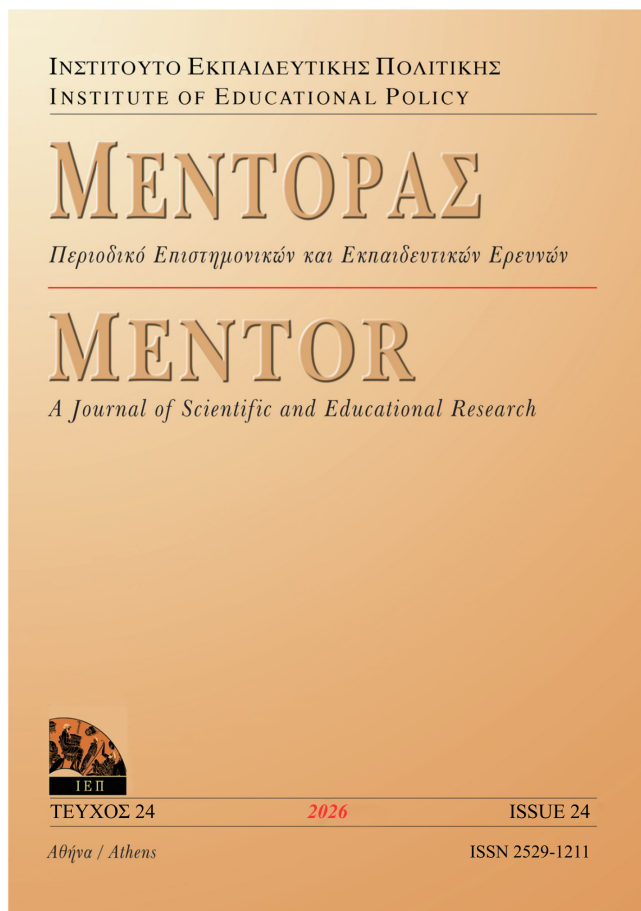

Μέντορας

Τόμ. 24, Αρ. 1 (2026)

MENTOPAS

Δείκτες κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών μεταναστών και προσφύγων, IMMERSE Horizon 2020

Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, Ελένη Κουτσουράκη

doi: [10.12681/mentor.40551](https://doi.org/10.12681/mentor.40551)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαρούδα Μ. Ν., & Κουτσουράκη Ε. (2026). Δείκτες κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών μεταναστών και προσφύγων, IMMERSE Horizon 2020. *Μέντορας*, 24(1), 220–234. <https://doi.org/10.12681/mentor.40551>

Δείκτες κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών μεταναστών και προσφύγων, IMMERSE Horizon 2020

Indicators of socioeducational integration of refugee and migrant children, IMMERSE Horizon 2020

Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών

ΕΚΕΚΔΑΑΔ, Πάντειο Πανεπιστήμιο

danmarouda@hotmail.com

Ελένη Κουτσουράκη

Επίκουρη Καθηγήτρια,

Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, SoRSoW,

Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο

ekoutsouraki@hmu.gr

Περίληψη

Το άρθρο παρουσιάζει επιλεγμένα αποτελέσματα του ευρωπαϊκού ερευνητικού έργου Horizon 2020 "IMMERSE" (Integration Mapping of Refugee and Migrant Children). Αρχικά αναλύονται η μεθοδολογία της έρευνας και η διαμόρφωση του εργαλείου αξιολόγησης της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών μεταναστών και προσφύγων (πίνακας δεικτών) που περιλαμβάνει 30 δείκτες: 14 για τα αποτελέσματα ένταξης ταξινομημένα σε 5 κατηγορίες (πρόσβαση σε δικαιώματα, γλώσσα και πολιτισμός, ευημερία, διασύνδεση, εκπαιδευτικά επιτεύγματα) και 16 για τα εμπόδια και τους παράγοντες διευκόλυνσης της ένταξης ταξινομημένα σε 6 κατηγορίες (πολιτική ηγεσία, σχολικός διαχωρισμός, σχολική οργάνωση και εκπαιδευτικοί, μαθησιακή υποστήριξη, υπηρεσίες ψυχικής υγείας, αρνητικές συμπεριφορές. Στη συνέχεια παρουσιάζονται επιλεγμένα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ποιοτική και την ποσοτική έρευνα για την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη παιδιών μεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα.

Λέξεις-κλειδιά: παιδιά, πρόσφυγες, μετανάστες, σχολείο, ένταξη

Abstract

The article presents selected results of the European research project Horizon 2020 "IMMERSE" (Integration Mapping of Refugee and Migrant Children). First, we analyse the research methodology and the creation of the assessment tool for the socio-educational integration of migrant and refugee children. This dashboard consists of 30 indicators: 14 for integration outcomes classified into 5 categories (access to rights,

language and culture, well-being, social connectedness, academic achievement) while 16 focus on barriers and facilitators of integration classified into 6 categories (political leadership, school segregation, school organization and teachers, learning support, mental health services, negative attitudes). Finally, selected results that emerged from the qualitative and quantitative research on the socio-educational integration of migrant and refugee children in Greece are presented.

Keywords: children, refugees, migrants, school, integration

Εισαγωγή

Το σχολείο προσφέρει στα παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με τις τοπικές κοινωνίες και τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στη δημιουργία σχέσεων που υποστηρίζουν την ένταξη (Ager & Strang, 2008· Motti-Stefanidi κ.ά., 2008). Επίσης, αποτελεί τον πιο σταθερό κοινωνικό θεσμό, προσφέροντάς τους ασφαλές και υποστηρικτικό περιβάλλον σε μία περίοδο της ζωής τους που χαρακτηρίζεται από ανασφάλεια και αστάθεια (Mohamed & Thomas, 2017). Από την άλλη πλευρά, τα εμπόδια ένταξης στα σχολεία, όπως η ανεπαρκής υποστήριξη για την εκμάθηση της γλώσσας, η απομόνωση, ο εκφοβισμός και η έλλειψη πληροφόρησης για το εκπαιδευτικό σύστημα, θα μπορούσαν να τα μετατρέψουν σε απειλητικά και αγχωτικά μέρη (Hart, 2009· Ager & Strang, 2008). Ειδικά στην Ελλάδα, παρά την ύπαρξη ενός ικανοποιητικού νομικού πλαισίου, η κοινωνική ένταξη των παιδιών προσφύγων και μεταναστών, ιδίως μετά την προσφυγική «κρίση» του 2015, παρουσιάζει αρκετές προκλήσεις (Hrdinová & Stojanov, 2025· Konsta, 2019· Vergou, 2019).

Το ευρωπαϊκό ερευνητικό έργο Horizon 2020 "IMMERSE" (Integration Mapping of Refugee and Migrant Children) επιχειρεί να χαρτογραφήσει την ένταξη των παιδιών προσφύγων και μεταναστών στην Ευρώπη, συνδυάζοντας ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους έρευνας. Η μεθοδολογία και οι δείκτες της έρευνας συνδιαμορφώθηκαν μέσω ομάδων εστιασμένης συζήτησης με παιδιά και γονείς στο πλαίσιο της άτυπης, μη τυπικής και τυπικής εκπαίδευσης και τα δεδομένα συλλέχθηκαν από παιδιά, γονείς, εκπαιδευτικούς και υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Εδώ παρουσιάζονται επιλεγμένα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα που

διεξήχθη από το Πάντειο Πανεπιστήμιο και τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κρήτης.

Αρχικά θα παρουσιαστεί η ταυτότητα του έργου, οι στόχοι του και οι εταίροι που συμμετείχαν στην υλοποίησή του. Στη συνέχεια θα αναφερθούν σημαντικά μεθοδολογικά στοιχεία και θα παρουσιαστούν επιλεγμένα αποτελέσματα της ποιοτικής και της ποσοτικής έρευνας με παιδιά στην Ελλάδα, από όλα τα στάδια υλοποίησης του έργου.

Το ερευνητικό έργο IMMERSE

Η υλοποίηση του ερευνητικού έργου IMMERSE άρχισε το 2019 με στόχο να οριστεί μια νέα γενιά δεικτών για την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών προσφύγων και μεταναστών στην Ευρώπη. Για την πραγματοποίηση της έρευνας συνεργάστηκαν 11 εταίροι (Universidad Pontificia Comillas ICAI-ICADE, Zabala Innovating Consulting, INFODEF Instituto para el Fomento del Desarrollo y la Formación, Ministerio de Trabajo Migraciones y Seguridad Social, INETUM, University College Cork, Save The Children Italy, DOZ E. V. International, Active Citizen Europe, Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κρήτης, Πάντειο Πανεπιστήμιο) από έξι χώρες (Βέλγιο, Ιρλανδία, Ελλάδα, Ιταλία, Γερμανία και Ισπανία). Πρόκειται για τρία πανεπιστήμια που εισέφεραν σε ζητήματα προσφύγων, μετανάστευσης και εκπαιδευτικής πολιτικής, δύο δημόσιους φορείς με αρμοδιότητα σε ζητήματα μετανάστευσης και εκπαίδευσης, τρεις μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) με αντικείμενο την παιδική προστασία και την ένταξη, δύο εταιρίες του ιδιωτικού τομέα που δραστηριοποιούνται στην κοινωνική καινοτομία και τη συμμετοχή και μία εταιρία τεχνολογίας που ανέλαβε τον ψηφιακό μετασχηματισμό των δεδομένων. Αν και η διεξαγωγή της έρευνας πραγματοποιήθηκε στις έξι χώρες των εταίρων του έργου, πρέπει να σημειωθεί ότι το IMMERSE και ο αντίστοιχος πίνακας δεικτών του έχουν σχεδιαστεί έτσι, ώστε να μπορούν να εφαρμόζονται και εκτός των εθνικών συνόρων και να περιλαμβάνουν μια πανευρωπαϊκή προοπτική.

Το IMMERSE βασίστηκε σε συμμετοχική μέθοδο έρευνας με παιδιά ηλικίας 6 έως 18 ετών και τις οικογένειές τους, ερευνητές/τριες, ΜΚΟ, υπεύθυνους/ες χάραξης πολιτικής και εκπαιδευτικούς, προκειμένου να οριστούν και να επικυρωθούν οι δείκτες της ένταξης, ώστε η συλλογή των δεδομένων να αντανακλά τις ανάγκες και τις προσδοκίες όλων των συμμετεχόντων/ουσών (McCafferty κ.ά., 2026• Angelöw, &

Psouni, 2025). Ειδικότερα, το έργο επιδίωξε να συμπεριλάβει τις εμπειρίες παιδιών προσφύγων και μεταναστών για να συμβάλει στον σχεδιασμό κοινωνικών και εκπαιδευτικών συστημάτων ένταξης με στόχο την ανάπτυξη των δεξιοτήτων και τη γενικότερη ευημερία τους. Σε αυτό το πλαίσιο, κρίθηκε αναγκαίο να προσδιοριστούν οι κύριες παράμετροι και οι δείκτες ένταξης ώστε οι κοινωνίες υποδοχής να είναι κατάλληλα προετοιμασμένες. Αφού μελετήθηκαν τα υφιστάμενα δεδομένα, συλλέχθηκαν νέα σε περιβάλλοντα μάθησης και κέντρα υποδοχής, ώστε να υποστηριχθεί η δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), των κρατών μελών της, των ΜΚΟ και άλλων φορέων που ασχολούνται με την ένταξη προσφύγων και μεταναστών, διευκολύνοντας την πρόσβασή τους σε αξιόπιστες πληροφορίες, συστάσεις και βέλτιστες πρακτικές. Στους στόχους του έργου ήταν, επίσης, η ευαισθητοποίηση για τη σημασία της ένταξης σε επίπεδο ΕΕ, η ανάδειξη του ρόλου του σχολείου και άλλων εκπαιδευτικών και βιωματικών περιβαλλόντων στην ένταξη των παιδιών και στην ενίσχυση της διαπολιτισμικότητας, καθώς και η ενθάρρυνση όλων των εμπλεκομένων να αναλάβουν δράση για την ένταξη των παιδιών προσφύγων και μεταναστών.

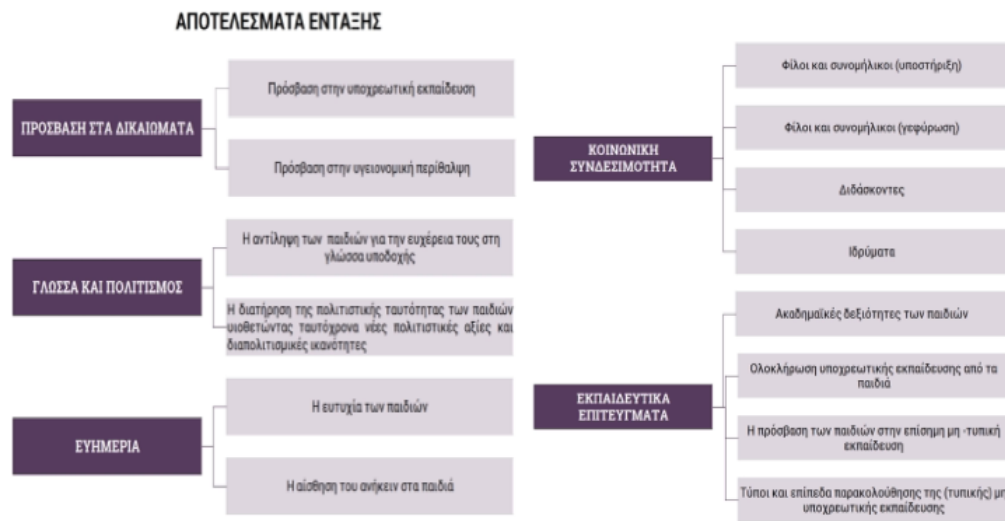
Η μεθοδολογία της έρευνας

Η συνδημιουργία της έρευνας για την ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών και των άλλων συμμετεχόντων/ουσών στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση του προσδιορισμού των δεικτών ένταξης, στη διεξαγωγή της διαδικασίας συλλογής δεδομένων και στη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής, ήταν μία από τις κύριες μεθοδολογικές συνεισφορές του IMMERSE (Bajo Marcos κ.ά., 2020). Οι ερευνητές χρησιμοποίησαν το μοντέλο συμμετοχής Lundy για την προετοιμασία των δραστηριοτήτων συνδημιουργίας με τα παιδιά, τη συμβουλευτική ομάδα και τα εργαστήρια διαβούλευσης για θέματα πολιτικής (Lundy, 2007).

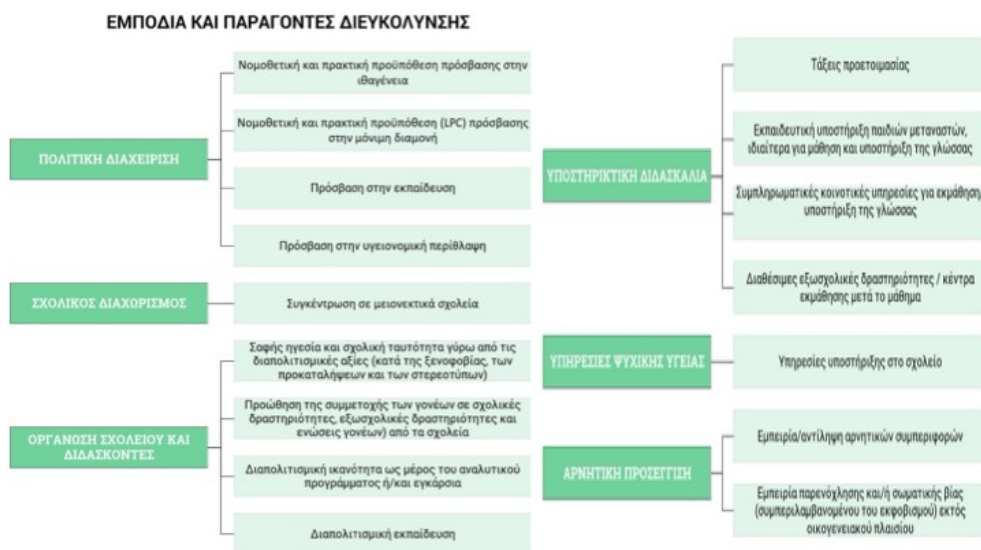
Οι λόγοι για τους οποίους ακολουθήθηκε η μέθοδος της ποιοτικής έρευνας για τη συνδημιουργία των δεικτών ένταξης στο πρώτο στάδιο υλοποίησης του έργου, πριν συλλεχθούν ποσοτικά δεδομένα, συνδέεται στενά με τη φύση της έρευνας. Στις μελέτες μετανάστευσης, οι ποιοτικές μέθοδοι προτιμώνται καθώς περιλαμβάνουν συνεντεύξεις, ομάδες εστιασμένης συζήτησης και λαμβάνουν υπόψη τις παρατηρήσεις των ερευνητών/τριών (Zapata-Barrero & Yalaz, 2022). Με αυτόν τον τρόπο, οι ερευνητές/τριες κατάφεραν να βασιστούν στην άμεση εμπειρία τους για να απεικονίσουν έναν πιο ουσιαστικό ορισμό της ένταξης, εξερευνώντας τα

συναίσθημα και την εμπειρία των συμμετεχόντων/ουσών και συμβάλλοντας στη βελτίωση της κατανόησης των αλληλεπιδράσεων τους στη λειτουργία της κοινωνίας (Dickson-Swift κ.ά., 2007· Holloway & Todres, 2007). Οι ποιοτικές μέθοδοι παρέχουν, επομένως, πιο κατάλληλα εργαλεία για την προσέγγιση κοινωνικών φαινομένων που είναι δύσκολο να μετρηθούν διαφορετικά (Mucchielli, 2009). Η συμπερίληψη των παιδιών στην ποιοτική έρευνα με ουσιαστικούς τρόπους απαιτούσε δημιουργικές, ευέλικτες και συμμετοχικές προσεγγίσεις (Hunleth, 2011· Clark, 2010). Σε αυτό το πλαίσιο οι ερευνητές/τριες έλαβαν υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών εφαρμόζοντας μεθοδολογικές προσαρμογές για να διευκολυνθεί η συμμετοχή τους και να αποφευχθούν τυχόν εμπόδια που θα μπορούσαν να προκύψουν λόγω της αλληλεπίδρασης με ενήλικες, π.χ. πρόσκληση των παιδιών να υποστηρίξουν ομαδικές συζητήσεις, να μεταφράσουν κ.ά. (Tutty, 2014).

Οι παραπάνω διαδικασίες ακολουθήθηκαν για να προσδιοριστούν οι δείκτες ένταξης που περιλαμβάνονται στον διαδραστικό πίνακα του έργου, ώστε να απεικονίζει έναν ουσιαστικό ορισμό της ένταξης και να επιτρέπει στους χρήστες και στις χρήστριες να μελετήσουν πώς οι συνδυασμοί διαφορετικών χαρακτηριστικών των παιδιών και του περιβάλλοντός τους διαμορφώνουν τη βαθμολογία κάθε δείκτη (ο πίνακας με τους 30 δείκτες ένταξης με διαδραστική απεικόνιση όλων των αποτελεσμάτων είναι προσβάσιμος στο <https://www.immerse-h2020.eu/el/>). Ο στόχος ήταν η ενοποίηση των κριτηρίων συλλογής δεδομένων για τη μελέτη των παραγόντων που συμβάλλουν και καθορίζουν την κοινωνικοεκπαιδευτική ένταξη των παιδιών στις χώρες υποδοχής. Η σύνθεση των 30 τελικών δεικτών περιλαμβάνει θεμελιώδεις πτυχές τριών επιπέδων ένταξης: μικρο-επίπεδο (παιδιά και οικογένειες), μέσο-επίπεδο (περιβάλλοντα μάθησης, εκπαιδευτική κοινότητα και γειτονιές) και μακρο-επίπεδο (κοινωνία και θεσμοί). Οι δείκτες κατανέμονται σε δύο διαφορετικές κατηγορίες του πίνακα: 14 αφορούν τα αποτελέσματα ένταξης και 16 τα εμπόδια και τους παράγοντες διευκόλυνσης σε μέσο-επίπεδο και μακρο-επίπεδο. Τα πρώτα διαρθρώνονται σε 5 υποκατηγορίες (πρόσβαση σε δικαιώματα, γλώσσα και πολιτισμός, ευημερία, διασύνδεση, εκπαιδευτικά επιτεύγματα) και τα δεύτερα, σε 6 υποκατηγορίες (πολιτική ηγεσία, σχολικός διαχωρισμός, σχολική οργάνωση και εκπαιδευτικοί, μαθησιακή υποστήριξη, υπηρεσίες ψυχικής υγείας, αρνητικές συμπεριφορές).

Εικόνα 1: Δείκτες αποτελεσμάτων ένταξης

Εικόνα 2: Δείκτες εμποδίων και παραγόντων διευκόλυνσης

Στη συνέχεια, καθορίστηκαν εμπειρικά εργαλεία έρευνας και για τους 30 δείκτες, τα οποία επικυρώθηκαν από εμπειρογνώμονες στους τομείς της μετανάστευσης, της εκπαίδευσης και της ένταξης, καθώς και από παιδιά, εκπαιδευτικούς, δημόσιες αρχές και φορείς χάραξης πολιτικής σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Από τον Ιούνιο του 2021 έως τον Ιούνιο του 2023 συλλέχθηκαν δεδομένα σε 406 τοποθεσίες από περισσότερα από 24.000 παιδιά, από τα οποία σχεδόν το 60% (13.345) είχαν προσφυγικό ή μεταναστευτικό υπόβαθρο, καθώς και από

εκπαιδευτικούς, διευθυντές/ντριες και γονείς σε περισσότερα από 400 σχολεία και εκπαιδευτικά περιβάλλοντα στις έξι χώρες του έργου.

Τα ερωτηματολόγια της έρευνας σχεδιάστηκαν για τη συλλογή δεδομένων βάσει του πίνακα δεικτών, συμπεριλαμβάνοντας και άλλες μεταβλητές και δημογραφικά στοιχεία ώστε να καταστεί δυνατή η ανάλυση των δεικτών. Επιπλέον, προσαρμόστηκαν με το ηλικιακό φάσμα των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα, καταλήγοντας στη δημιουργία δύο διαφορετικών ερωτηματολογίων: ένα για μικρά παιδιά (7-9 ετών) και ένα για μεγαλύτερα παιδιά (10-18 ετών). Τα ερωτηματολόγια μεταφράστηκαν σε 15 γλώσσες. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε σε σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Συμπληρωματικά, συλλέχθηκαν δεδομένα και από άλλα περιβάλλοντα με στόχο να συμπεριληφθούν πιο εύαλωτοι και δύσκολοι προσεγγίσιμοι πληθυσμοί, όπως τα ασυνόδευτα παιδιά και αυτά που βρίσκονταν σε διαδικασία εξέτασης αίτησης χορήγησης διεθνούς προστασίας. Η διεξαγωγή της έρευνας υποστηρίχθηκε από την ανάπτυξη ενός ψηφιακού συστήματος συλλογής δεδομένων, παράλληλα με τον παραδοσιακό τρόπο συμπλήρωσης έντυπων ερωτηματολογίων, ώστε να είναι εφικτή η συγκέντρωση πολλαπλών στοιχείων. Τα δύο ερωτηματολόγια, η τεκμηρίωση της έρευνας και το σύνολο δεδομένων είναι διαθέσιμα στο αποθετήριο δεδομένων και εγγράφων του IMMERSE στο <https://zenodo.org/communities/immerse-h2020>. Στην Ελλάδα, η έρευνα υλοποιήθηκε από ερευνητικές ομάδες του Παντείου Πανεπιστημίου και της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κρήτης. Η διεξαγωγή της στα σχολεία εγκρίθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Η συλλογή δεδομένων συνέπεσε με την πανδημία COVID-19 και την ουκρανική προσφυγική κρίση του 2022, δυσχεραίνοντας τη συλλογή δεδομένων.

Τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας για την Ελλάδα

Η κύρια ποιοτική έρευνα πραγματοποιήθηκε με παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες κυρίως σε χώρους μη τυπικής εκπαίδευσης εστιάζοντας στην ψυχοκοινωνική ευημερία και τη συσχέτισή της με την ένταξη, όπως τις αντιλαμβάνονταν τα ίδια από τις σχολικές και εκπαιδευτικές εμπειρίες τους στη χώρα υποδοχής. Η συλλογή δεδομένων στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε μεταξύ Μαΐου και Σεπτεμβρίου 2019, καθώς και το 2021. Όλα τα παιδιά πρόσφυγες, ιδιαίτερα οι έφηβοι, ανέφεραν την αδυναμία τους να μιλήσουν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής ως το κύριο

εμπόδιο για την ένταξή τους και το αίσθημα μοναξιάς που αυτό συνεπάγεται (Martin κ.ά., 2021, σ. 65). Σημαντικός δείκτης της ευημερίας των παιδιών ήταν τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα. Εξέφρασαν την πεποίθησή τους ότι αν κατάφερναν να γίνουν καλοί/ές μαθητές/τριες, θα ένιωθαν καλύτερα στο σχολείο και θα είχαν κίνητρα και στόχους για το μέλλον (Martin κ.ά., 2021, σ. 65). Τα μεγαλύτερα παιδιά ανέφεραν, επίσης, τη σημασία των οικονομικών συνθηκών και δήλωσαν ότι η κάλυψη των βασικών τους αναγκών είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορούν να επικεντρωθούν στη σχολική πρόοδο (Martin κ.ά., 2021, σ. 67).

Τα παιδιά όλων των ηλικιών ανέφεραν τη φιλία ως σημαντικό παράγοντα για την ευτυχία και την ψυχοκοινωνική τους ευημερία, καθώς και την αγάπη και την υποστήριξη από συνομηλίκους (Martin κ.ά., 2021, σ. 62). Διαπιστώθηκε ότι οι φιλίες συνέβαλαν στη δημιουργία της αίσθησης του ανήκειν, η οποία επηρεάζει θετικά την ευημερία των παιδιών. Ανέφεραν επίσης ότι ένιωθαν καλύτερα όταν είχαν συμμαθητές/τριες της ίδιας καταγωγής ή με παρόμοιες μεταναστευτικές εμπειρίες στο σχολείο τους, αφού ένιωθαν ότι μπορούσαν να μιλήσουν πιο εύκολα για την ταυτότητά τους. Η αίσθηση του ανήκειν ήταν σημαντική, καθώς ενίσχυε την αυτοεκτίμησή τους. Ωστόσο, ορισμένα παιδιά ανέφεραν ότι παρόλο που είχαν χαμηλή αίσθηση του ανήκειν προτιμούσαν να συναναστρέφονται παιδιά από τη χώρα υποδοχής στο σχολείο, επειδή αυτό τα βοηθούσε να μάθουν τη γλώσσα και να εξοικειωθούν με τον ελληνικό πολιτισμό (Martin κ.ά., 2021, σ. 67). Αναφέρθηκαν επίσης διακρίσεις, ρατσισμός, εκφοβισμός και άλλα περιστατικά βίας (Martin κ.ά., 2021, σ. 63-65).

Όσον αφορά τις ιδιαίτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ασυνόδετοι/ες ανήλικοι/ες που συμμετείχαν στα εργαστήρια, πρέπει να σημειωθεί ότι η πλειοψηφία των ασυνόδετων παιδιών στην Ελλάδα είναι άνω των 15 ετών και σε αυτή την ηλικία η εκπαίδευση καθίσταται μη υποχρεωτική. Τα ασυνόδετα παιδιά αντιμετώπιζαν γενικά μεγαλύτερες δυσκολίες συγκριτικά με τα παιδιά που ζούσαν με τις οικογένειές τους, αφού χρειάζονταν επίτροπο για να εγγραφούν σε σχολεία και δεν λάμβαναν υποστήριξη για να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες. Αντιμετώπιζαν περισσότερα προβλήματα ψυχικής υγείας και είχαν κενά γνώσεων επειδή βρίσκονταν για πολλά χρόνια εκτός σχολείου. Ακόμα και όταν είχαν πρόσβαση σε σχολεία, συνήθως τοποθετούνταν σε τάξεις με βάση την ηλικία τους και δεν μπορούσαν να καλύψουν τα κενά στις γνώσεις τους. Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και το αβέβαιο νομικό τους καθεστώς έθεταν τα ασυνόδετα παιδιά σε μειονεκτική θέση στο σχολικό περιβάλλον.

Αναφέρθηκαν, επίσης, περιστατικά περιθωριοποίησης και εντάσεων με εκπαιδευτικούς και διευθυντές/ντριες που τα αντιμετώπιζαν ως «δύσκολες περιπτώσεις», οδηγώντας σε στιγματισμό και υψηλότερα ποσοστά σχολικής διαρροής. Ορισμένοι/ες από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες ανέφεραν, ωστόσο, ότι το κίνητρό τους ήταν η πρόσβαση στην αγορά εργασίας άλλων ευρωπαϊκών χωρών και όχι η συμμετοχή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (Martin κ.ά., 2021, σ. 80-81).

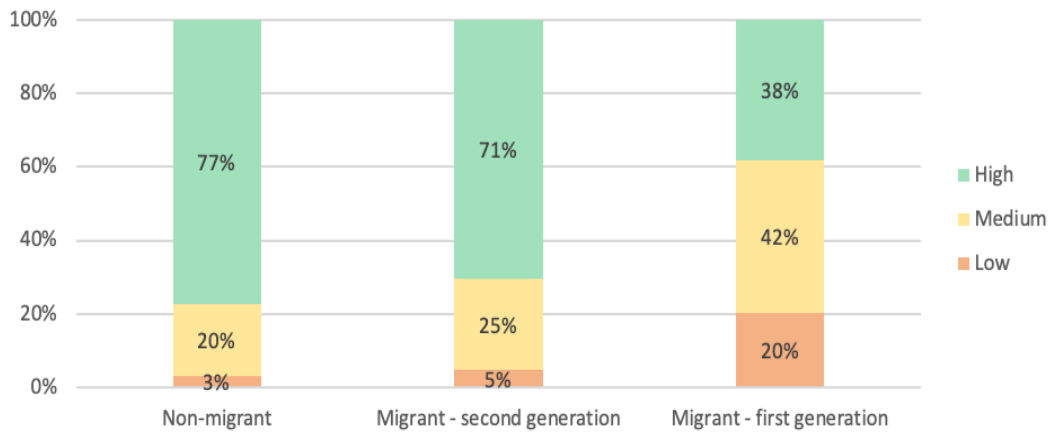
Τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας για την Ελλάδα

Η συλλογή ποσοτικών δεδομένων της έρευνας πραγματοποιήθηκε σε 106 σχολεία και 42 δομές ασυνόδευτων παιδιών ή σε χώρους μη τυπικής εκπαίδευσης ΜΚΟ σε έξι Περιφέρειες (Αττική, Κρήτη, Μακεδονία, Ήπειρος, Ξάνθη, Θεσσαλία). Στην έρευνα συμμετείχαν διευθυντές/ντριες σχολείων και εκπαιδευτικοί. Αξίζει να σημειωθεί ότι χωρίς τη στήριξη και τον ενθουσιασμό τους θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί η έρευνα, ειδικά την περίοδο της πανδημίας. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι ελάχιστοι γονείς μαθητών/τριών ανταποκρίθηκαν και συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο πίνακας των 30 δεικτών ένταξης εμφανίζει τα αποτελέσματα με διαδραστική απεικόνιση και οι χρήστες διαθέτουν διάφορες επιλογές προκειμένου να μελετήσουν τα αποτελέσματα ανά δείκτη ένταξης για κάθε μία από τις έξι χώρες που συμμετείχαν στο έργο: συγκριτικά, με βάση το μεταναστευτικό (πρώτης ή δεύτερης γενιάς) ή μη μεταναστευτικό υπόβαθρο των παιδιών, ανά ηλικία και φύλο. Παρακάτω θα παρουσιαστούν επιλεγμένα αποτελέσματα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την Ελλάδα και όχι το σύνολο των αποτελεσμάτων και η ανάλυσή τους.

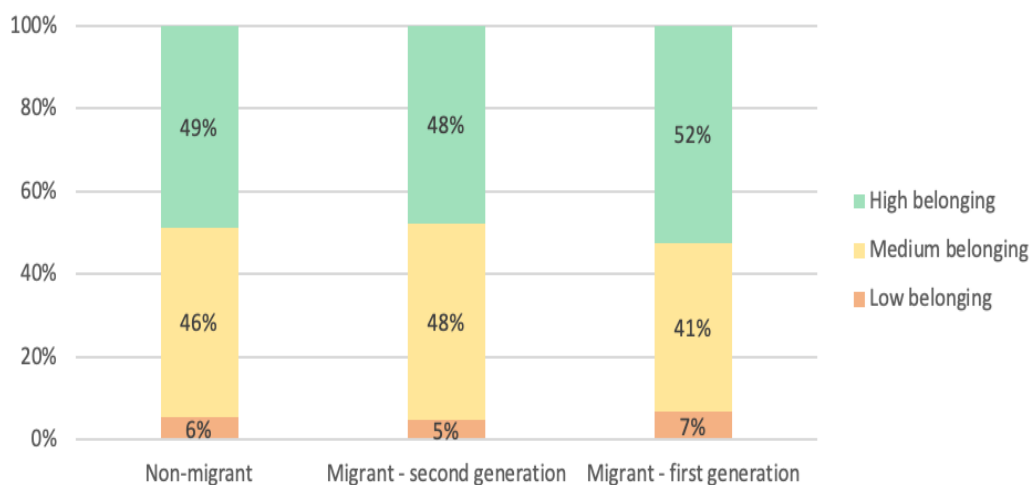
Αρχικά, θα πρέπει να αναφερθεί η αντίληψη των παιδιών για την ευχέρειά τους στη γλώσσα υποδοχής ως δείκτης εκπαιδευτικής και κοινωνικής ένταξης στην κατηγορία «γλώσσα και πολιτισμός». Το ποσοστό των παιδιών που δήλωσαν υψηλό επίπεδο ευχέρειας χειρισμού της ελληνικής γλώσσα είναι πολύ χαμηλό σε πρώτη γενιάς πρόσφυγες και μετανάστες (38%). Τα παιδιά που ανήκουν στην κατηγορία δεύτερης γενιάς μεταναστών ήταν 71% για το ίδιο κριτήριο, ενώ τα παιδιά χωρίς μεταναστευτικό υπόβαθρο δεν απέχουν πολύ, αφού 77% φαίνεται να έχουν την αντίληψη ότι διαθέτουν υψηλό επίπεδο.

Διάγραμμα 1: Αντίληψη των παιδιών για τη γλωσσική τους ευχέρεια στην ελληνική γλώσσα με βάση το υπόβαθρό τους

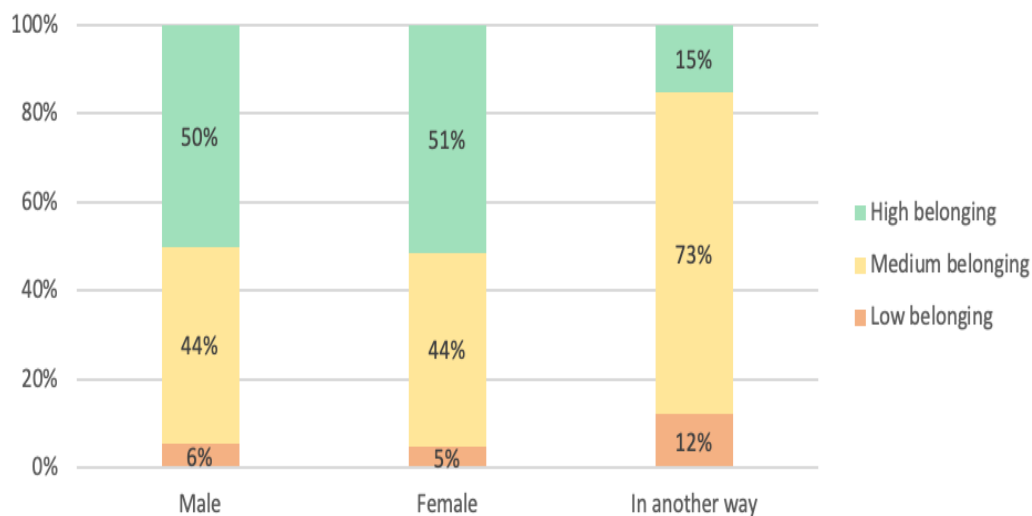

Ως προς την αίσθηση του ανήκειν στην κατηγορία της «ευημερίας», ένα στα δύο παιδιά δήλωσαν πως νιώθουν πλήρως ενταγμένα στη σχολική κοινότητα, ποσοστό παρόμοιο με αυτό που σημειώθηκε και στις άλλες χώρες που συμμετείχαν στην έρευνα. Μόνο 6% των παιδιών δεν έχουν καθόλου αυτό το αίσθημα. Τα ποσοστά σε αυτή την κατηγορία δεν παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ των παιδιών με μεταναστευτικό ή χωρίς μεταναστευτικό υπόβαθρο. Ενώ τόσο τα παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες, όσο και τα παιδιά ελληνικής καταγωγής, έδωσαν αντίστοιχες απαντήσεις για τον συγκεκριμένο δείκτη, το ποσοστό ήταν σημαντικά μικρότερο (15%) για όσα αυτοπροσδιορίζονταν ως άλλου φύλου (όχι αγόρι ή κορίτσι).

Διάγραμμα 2: Αίσθηση του ανήκειν με βάση το υπόβαθρο των παιδιών

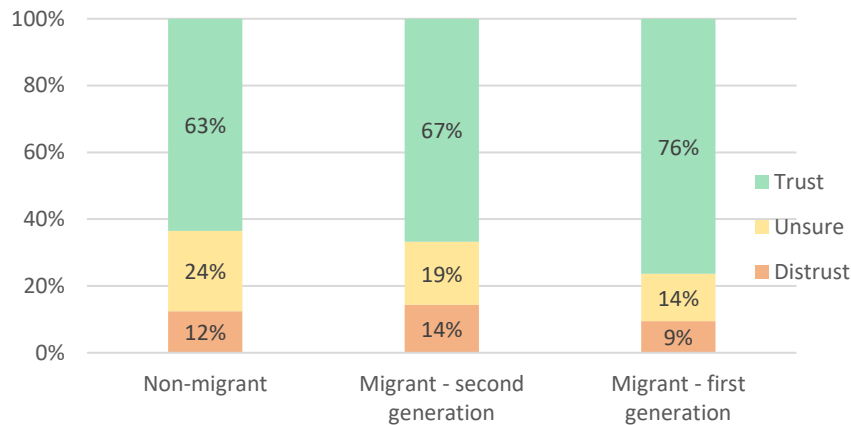

Διάγραμμα 3: Αίσθηση του ανήκειν με βάση το φύλο των παιδιών

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, ότι ένα στα δύο παιδιά μετανάστες και πρόσφυγες πρώτης γενιάς δήλωσαν ότι έχουν μεγάλη υποστήριξη από συμμαθητές/τριες και φίλους/ες (ο συγκεκριμένος δείκτης ένταξης ανήκει στην κατηγορία της «διασύνδεσης»). Το αντίστοιχο ποσοστό εμφανίζεται μεγαλύτερο για δεύτερης γενιάς παιδιά μετανάστες και πρόσφυγες (62%), καθώς και για τον γενικό πληθυσμό στα σχολεία (72%). Στην ίδια κατηγορία, αναφορικά με τον δείκτη της εμπιστοσύνης στους/στις εκπαιδευτικούς και στα σχολεία, παρατηρείται ότι τα παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες πρώτης γενιάς δείχνουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη (76%) σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό (63%) και τη δεύτερη γενιά μεταναστών και προσφύγων (67%). Επιβεβαιώνονται έτσι τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας και υπογραμμίζεται ο κομβικός ρόλος των εκπαιδευτικών για την ένταξη των παιδιών μεταναστών και προσφύγων.

Διάγραμμα 4: Εμπιστοσύνη σε σχολεία και εκπαιδευτικούς με βάση το υπόβαθρο των παιδιών

Όσον αφορά στα εμπόδια και στους παράγοντες διευκόλυνσης της εκπαιδευτικής και κοινωνικής ένταξης, αξίζει να παρουσιαστεί ο δείκτης των αρνητικών συμπεριφορών. Τα ποσοστά των παιδιών που δήλωσαν ότι έχουν υποστεί εκφοβισμό δεν παρουσιάζουν αξιοσημείωτες αποκλίσεις αναφορικά με το προσφυγικό/μεταναστευτικό ή μη υπόβαθρό τους (28% πρώτης γενιάς, 37% δεύτερης γενιάς και 31% του γενικού πληθυσμού). Ωστόσο, από τα παιδιά που δήλωσαν ότι έχουν πέσει θύματα τέτοιων συμπεριφορών το 31% ήταν αγόρια, το 36% κορίτσια και το 50% αυτοπροσδιορίζονταν ως άλλου φύλου.

Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαίωσαν δεδομένα που ήταν ήδη γνωστά και ανέδειξαν νέα σημαντικά στοιχεία για την ένταξη των παιδιών προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα. Οι παράγοντες που υποστηρίζουν και διευκολύνουν την ένταξη δεν περιορίζονται σε παραμέτρους όπως η ενισχυτική διδασκαλία για την εκμάθηση της γλώσσας και τη βελτίωση των σχολικών επιδόσεων. Απαιτείται λήψη μέτρων που θα απαλλάξουν τα παιδιά από ανησυχίες που σχετίζονται με το νομικό τους καθεστώς και την κάλυψη των βιοτικών τους αναγκών, προκειμένου να μπορέσουν να επικεντρωθούν στη σχολική πρόοδο και να αισθανθούν ισότιμα μέλη της κοινότητας. Η σημασία της αίσθησης του ανήκειν για την επιτυχή ένταξη τονίστηκε, εξάλλου, από τα ίδια τα παιδιά σε όλα τα στάδια της έρευνας. Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν και ανέδειξαν περαιτέρω την ευεργετική επίδραση της φιλίας, καθώς και της υποστήριξης από εκπαιδευτικούς και συμμαθητές/τριες στη διαδικασία της ένταξης. Σε αυτό το πλαίσιο, προκύπτει επιτακτική ανάγκη λήψης μέτρων για την αντιμετώπιση των

διακρίσεων, της ρατσιστικής βίας και του σχολικού εκφοβισμού που αναφέρθηκαν από
τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ager, A. & Strang, A. (2008) Understanding Integration: A Conceptual Framework, *Journal of Refugee Studies*, 21(2), σ. 166-191.

Angelöw, A. & Psouni, E. (2025) Participatory Research With Children: From Child-Rights Based Principles to Practical Guidelines for Meaningful and Ethical Participation, *International Journal of Qualitative Methods*, 24(1), σ. 1-9.

Bajo Marcos, E., Serrano Sanguilinda, I., Ordóñez Carabaño, A., Rodríguez-Ventosa Herrera, E. & Fernández García, M. (2020) *Report on the co-creation of the dashboard of indicators*, Integration Mapping of Refugee and Migrant Children (IMMERSE), Co-creation Materials #3.

Clark, C. D. (2010) *In a younger voice: Doing child-centered qualitative research*, New York, Oxford University Press.

Dickson-Swift, V., James, E. L., Kippen, S., & Liamputtong, P. (2007) Doing sensitive research: What challenges do qualitative researchers face?, *Qualitative Research*, 7(3), σ. 327–353.

Hart, R. (2009) Child refugees, trauma and education: interactionist considerations on social and emotional needs and development, *Educational Psychology in Practice*, 25(4), σ. 351-368.

Holloway, I. & Todres, L. (2007) Thinking differently: Challenges in qualitative research, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 2(1), σ. 12-18.

Hrdinová, L. M. & Stojanov, R. (2025) Roots and Wings of The Children Silent Odyssey: The Integration of Child and Youth Migrants in the Attica, Greece, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, σ. 1-16.

Hunleth, J. (2011) Beyond on or with: questioning power dynamics and knowledge production in “child-oriented” research methodology, *Childhood*, 18(1), σ. 81–93.

Konsta, A. M. (2019) Is There a Right to Human Dignity? The Example of the Right to Education of Refugees, *European Journal of Migration and Law*, 21(2), σ. 261–279.

Lundy, L. (2007) ‘Voice’ is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *British Educational Research Journal*, 33(6), σ. 927-942.

Martin, S., O’ Riordan, J., Horgan, D., Maier, R., Malouda, M. D., Koutsouraki, E. & Farakouki, L. (2021) *Report on psycho-social and wellbeing of refugee and migrant children*. Integration Mapping of Refugee and Migrant Children (IMMERSE), Working Paper #3.

McCafferty, P., Crowe, A., Schubotz, D., & Miller, S. (2026) Participatory Research with Children and Young People: A Systematic Umbrella Review. *Child Care in Practice*, σ. 1–19.

Mohamed, S. & Thomas, M. (2017) The mental health and psychological wellbeing of refugee children and young people: An exploration of risk, resilience and protective factors, *Educational Psychology in Practice*, 33(3), σ. 249-263.

Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradovi., Dalla, M., Takis, N., Papathanassiou, A., & Masten, A. S. (2008) Immigration as a risk factor for adolescent adaptation in Greek urban schools, *European Journal of Developmental Psychology*, 5(2), σ. 235-261.

Mucchielli, A. (επιμ.) (2009) *Dictionnaire des méthodes qualitatives en sciences humaines et sociales*, Paris, Armand Colin.

Tutty, L. M. (2014) Listen to the children: Kids' impressions of who do you tell, *Journal of Child Sexual Abuse*, 23(1), σ. 17–37.

Vergou, P. (2019) Living with difference: Refugee education and school segregation processes in Greece, *Urban Studies*, 56(15), σ. 3162-3177.

Zapata-Barrero, R. & Yalaz, E. (2022) Qualitative Methods in Migration Research, στο Scholten, P. (επιμ.) *Introduction to Migration Studies*, IMISCOE Research Series, Cham, Springer, σ. 411-423.